

HIVATÁS ÉS FELELŐSSÉG¹

ÁGOTA BARNABÁS

Esszémben arra keresem a választ, hogyan lehetséges igazolt módon eltérni azoktól az elvárásoktól, melyeket az erkölcs legáltalánosabb és sokszor legszigorúbb elvei helyeznek a vállunkra. Az életben betöltött különböző szerepeinkkel együtt járó felelősség rengeteg erkölcsi kötelességet implikál számunkra. Ez nemcsak azért problémás, mert nagyon nehéz mind-egyik kötelességünket teljesíteni, hanem azért is, mert nagyon kevés lehetőségünk van a saját preferenciáinkat követnünk, holott ez az élet számos területén jogos elvárásunk lehet. Úgy vélem, a felvázolt problémát a hivatás fogalmának bevezetésével lehetséges megoldani. A hivatás a zsidó-keresztény kultúrából származó fogalom, mely egy olyan morális parancsot jelent, ami nem származtatható az általános erkölcsből és meghatározott címzettje van – akár egyén, akár kollektíva. Amellett érvelek, hogy a hivatás az a fogalom, mely akkora normatív erővel rendelkezik, hogy bizonyos helyzetekben képes felmenteni a cselekvőt az általános erkölcs követelése alól. Ez azonban nem szünteti meg a problémát, mivel a hivatásunk is egy sajátos felelősségekört implikált számunkra. Úgy vélem, hogy ennek a felelősségnek a súlya nagyon nagy, tehát hivatásunk is lehet túlkövetelő. A hivatásunkban való munka viszont megadhatja a szubjektív értelem érzetét számunkra, vagyis hivatásunknak köszönhetően úgy érezhetjük, hogy értelme van életünknek, akkor is, ha az nagyon nehéz.

1. A PROBLÉMA

Úgy tűnik, hogy rengeteg mindenért vagyunk felelősek: családunkért, barátainkért, munkánkért. Bizonyos dolgokért önként vállaltunk felelősséget, mások abból a helyzetből fakadnak, amibe beleszülettünk. Ha a felelősségeink által implikált összes kötelességnek meg akarnánk felelni, akkor tulajdonképpen semmi másból sem állna az életünk, mint hogy ezen fáradozunk. De nagy valószínűséggel még ekkor sem tudnánk mindezen kötelességeknek maradéktalanul megfelelni. Illetve, őszintén be kell vallanunk, hogy igenis vannak egyéb preferenciáink is, mint a kötelességeink beteljesítése. Ilyenek például a hobbi-jaink, és minden pihenéssel, kikapcsolódással töltött idő. Intuitív módon úgy érezzük, hogy semmi gond nincs azzal, ha elmegyünk nyaralni a családunkkal, megiszunk egy sört a barátainkkal, vagy csak egyedül nézünk meccset otthon.

¹ Köszönöm Ágota Zitának az észrevételeit, segítségét.

Jogosan érvelhetünk amellett, hogy ezek egy része igenis kötelességeink teljesítésének számít. Hiszen, tartozunk azzal a barátainknak, a családunknak, hogy időt töltsünk velük. Ugyanakkor, úgy tűnik, hogy ezeket nem tehetjük meg anélkül, hogy egyéb kötelességeinket el ne hanyagolnánk. Hiszen, ha valamilyen formában felelősek vagyunk a világ szegényei iránt, akkor talán több pénzre kellene adakozásra költenünk, mint élvezeti cikkekre. Összességében tehát azt látjuk, hogy olyan sok mindenért vagyunk felelősek, hogy kötelességeinknek csak egy kis részét tudjuk teljesíteni, azt is csak nagy lemondások árán.

2. HIVATÁS

Ezért lehet számunkra előnyös a hivatás fogalmának bevezetése. Ha valóban van hivatásunk, konkrét feladatra vagy feladatokra vagyunk hivatva, akkor ez leszűkíti felelősségünk körét. Azt mondhatjuk, példának okáért, hogy az a hivatásunk, hogy szülők legyünk, gyerekeket neveljünk, tehát elsősorban az a kötelességünk, hogy ennek a feladatnak megfeleljünk, és nem a globális szegénység felszámolása. De akár azt is mondhatnánk, hogy az a hivatásunk, hogy költőnek menjünk el, tehát azon kell elsősorban fáradoznunk, hogy jó verseket írjunk. Mindez persze nem jelenti azt, hogy az összes többi felelősségünk megszűnik, de a hivatás fogalmának segítségével mégis képesek lehetünk megmagyarázni azt, hogy bizonyos feladatok miért élveznek elsőbbséget számunkra.

Az első hivatástörténeteket az Ószövetségben olvashatjuk: Ábrahámot, Mózeszt majd a prófétákat hívja az Úr. A hivatás tehát nem csak a foglalkozásunkat jelenti, hanem egy konkrét feladatot is jelölhet, amik nem az általános kötelességekből következnek, ezért nem is érvényesek mindenki számára, hanem konkrét címzettje van.² Ez lehet egyén, de akár kollektíva is. Az Ószövetségben a kiválasztott nép az a kollektíva, aminek fontos üdvtörténeti hivatást ad az Úr. Az idők folyamán a hivatás fogalma is szekularizálódott, de úgy vélem, hogy a fogalom általános jellemzői a teista kereten kívül is működőképesek, ekkor a hivatás nem Istentől származik, más lesz a feladója. Ez megkérdőjelezi a hivatás normatív erejét, de ebben az írásban nem foglalkozom mélyebben ezzel a kérdéssel, nem választok a hivatás különböző lehetséges felfogásai közül, a hivatást mint átfogó, általános fogalmat kezelem. Abból az előfeltevésből indulok ki, hogy lehet hivatásunk, vagyis lehetséges, hogy van személyre szóló erkölcsi kötelességünk, ami nem származtatható az általános moralitásból, és hogy erkölcsileg igazolt hivatásbeli kötelességünket követni az általános előírások helyett.

² Erről bővebben: Robert Merrihew Adams: *Vocation*. In. Faith and Philosophy, 1987. 4(4), 448-462.

A hivatás fogalma azért hasznos, mert úgy tűnik, képes teret engedni alapvető projektjeinek. Ezek a cselekvő számára olyan kiemelkedő jelentőségű, hosszútávú tervek, elfoglaltságok, feladatok, amelyekről úgy érzi, hogy értelmet adnak az életének. És bár valóban szívesebben munkálkodunk ezeken az alapvető projekteken, mint más feladatokon, az alapvető projektek is rengeteget követelhetnek tőlünk. Úgy vélem, ezt könnyű belátni, elég csak arra gondolni, milyen az, ha szülők vagyunk. Sokan úgy vélik, az a hivatásuk, hogy édesanyák vagy édesapák legyenek, és a gyermekük felnevelését tekintik az alapvető projektjüknek. Ez azonban rengeteg idővel, energiával és lemondással jár, ha jól akarjuk csinálni. Természetesen ez még nem jelenti azt, hogy a szülők számára hosszú távon rossz az, hogy gyereket nevelnek, vagy hogy ne tudnának örömet lelni benne, hanem egész egyszerűen arról van szó, hogy sokat követel tőlük ez a feladat. Vagyis az alapvető projekt elsősorban nem azt jelenti, hogy szórakoztató feladat, ami sok örömet okoz nekünk, amit bármikor abbahagyhatunk, ha elfáradtunk. Az alapvető projekt nem egy hobbi. Sőt, annak pont az ellentettje, hiszen a hobbi nem kíván tőlünk radikális elköteleződést. El lehet köteleződni radikálisan egy hobbi mellett, lehet, hogy van olyan, ami ezt igényli, de nem tűnik erkölcsi véteknek az, ha felhagyunk egy hobbival. Ezzel szemben az alapvető projektek azt igénylik, hogy radikálisan köteleződjünk el mellettük. Nem tűnik helyes felfogásnak, ha valaki úgy gondolja, hogy ő csak kicsit szülő, vagy pusztán önző okok miatt tagad meg valami szükségeset a gyermekétől. Ha egyszer elköteleződünk mellettük, akkor vétek nem eszerint cselekedni.

Ez persze nem jelenti azt, hogy kötelező belefognunk egy alapvető projektbe. Dönthetünk úgy is, hogy nem leszünk szülők. De éppen azért, mert úgy érezzük, hogy az alapvető projektek adnak értelmet az életünknek, valószínű, hogy még ha nem is tudatosan, de választunk magunknak egy alapvető projektet.

3. A HIVATÁS TERHE

Az alapvető projekt tehát nem sétagalopp, kifejezetten nehéz is lehet. A következőkben amellettt érvelek, hogy akár elviselhetetlenül nagy terhet is róhatnak ránk. Úgy vélem, ez könnyen belátható, elég csak Teréz anyára gondolunk, aki valószínűleg hivatásként fogta fel ápolói, rendalapítói tevékenységét. Ugyanakkor első ránézésre is nyilvánvaló, hogy munkája mennyire nehéz volt, és naplójából kiderül, mennyire megterhelő volt a számára.³

³ Teréz Anya: *Jöjj, légy a világosságom, "Kalkutta szentjének" személyes írásai*, Vigilia, Budapest, 2008.

Gazdag empirikus irodalom áll rendelkezésünkre arról a kérdésről,⁴ hogy milyen hatással van a hivatástudat az egyénre. Arra nyilvánvalóan nem a szociológia és a pszichológia hivatott válaszolni, hogy mi a hivatás helyes felfogása, mikor bír igazoló erővel erkölcsi kérdésekben, azt viszont sikeresen tudja kutatni, hogyan viselkednek azok az emberek, akik úgy vélik, hivatásuk van, és a hivatásuknak megfelelően dolgoznak. Az eredmények alapján a jelenlegi konszenzus az, hogy a hivatás kétélű fegyver: a hivatásukban dolgozó emberek gyakran érzik úgy, hogy a hivatásuk értelmet ad az életüknek, és ennek megfelelően a szubjektív értelemérzetük (*subjective meaningfulness*) is magas. Másrészt viszont azt is érzik, hogy hivatásuk nagy terhet ró rájuk. Nagyon sok áldozatot hoznak a hivatásukért, és az is nagyon fontos számukra, hogy jól teljesítsenek benne, emiatt pedig stresszessé válnak, és nagyon könnyen kiégnek.⁵

Az első fontos tényező, hogy azoknak, akik hivatásként fogják fel a munkájukat, állásuk többet fog jelenteni pusztán foglalkozásoknál, kereseti forrásnál. Az identitásuk részét fogja képezni, erkölcsi elvárásnak tekintik, hogy jól teljesítsenek. Ebből fakadóan, ha hibáznak, vagy nem teljesítenek az elvárásaiknak megfelelően, azt gyakran erkölcsi vétkeknek tartják. Ezért nyilvánvalóan nagyon keményen dolgoznak, odafigyelnek, hogy ne hibázzanak, és ez összességében egy nagyon megfeszített, stresszes munkát eredményez. Azok, akik hivatásként fogják fel munkájukat, könnyebben mennek bele rossz alkuba. Vagyis elfogadják alacsonyabb béreket, vagy többet túlóráznak, még akkor is, ha nem fizetik meg őket rendesen. Továbbá veszélyes munkákat is hajlandóak bevállalni, vagy a munkájuk során veszélyeztetni magukat ahhoz, hogy teljesítsék azt, amit a hivatásuk megkövetel.

Éppen ezért létezik az a jelenség, hogy sokan életüket adják a hivatásukért. Itt nem csak azokról a katonákról vagy tűzoltókról beszélhetünk, akik a munkájukból fakadó veszélyes bevetés közben életüket veszítik, hanem azokról is, akiknek alapesetben nem kell közvetlenül életveszélyes helyzetekkel szembenéznük. Erre egy eklatáns példa azoknak az ukrán állatkerti gondozóknak az esete, akik ott maradtak a harkivi állatkertben, még akkor is, amikor már tudni lehetett, hogy az orosz hadsereg meg fogja támadni a városukat, és a lakosok jelentős része már elmenekült. Volt két állatkerti gondozó, aki azonban mégis ott maradt, hogy legyen, aki továbbra is eteti, gondozza az állatokat. Ezek a gondozók azóta már meghaltak, ők is a háború áldozatául estek.⁶ Ez nem egy

⁴ Mark van Vuuren: *Called To Do Meaningful Work: A Blessing or a Curse?* In. Christian Higher Education, 2017. 16. 1-2, 47-54

⁵ J. Stuart Bunderson & Jeffrey A. Thompson: *The call of the wild: Zookeepers, callings, and the Double-edged sword of deeply meaningful work.* In. Administrative Science Quarterly, 2009. 54(1), 41

⁶ Erről az állatkert nyilatkozata: <https://feldman-ecopark.com/en/news/vojna-prinosit-plohie-novosti/>

olyan veszély, amit számításba vesz az ember, ha állatgondozásra adja a fejét. Ráadásul őket a munkáltatójuk sem kényszerítette erre. Ők viszont mégis vállalták a veszélyt, feltételezhetően azért, mert az állatok gondozása több volt nekik, mint kereseti forrás, felelősnek érezték magukat az állatok jóléte iránt, úgy érezték, ki kell tartaniuk mellettük még akkor is, ha nagyon veszélyes.

Ez tehát egy erőteljes példa arra, hogy a hivatás akár extrém nagy áldozatokat is követelhet a cselekvőtől. Úgy tűnik tehát, hogy végletesen eltávolodtunk attól a kiindulási ponttól, hogy a hivatás az a fogalom, ami segít enyhíteni a morális túlkövetelést, hiszen maga a hivatás is lehet túlkövetelő. Ráadásul a hivatás követelései erőteljesebben hatnak a cselekvőre, mivel azok nem általános, hanem személyes felszólítások. A személyes felszólítást pedig erőteljesebbnek érezzük, mint az általánost. Tehát ha van a hivatásnak normatív ereje, akkor az nagyobb, mint az általános erkölcsé. Így a helyzet nem fest túl jól: a hivatás nagy normatív erővel tud óriási áldozatokat követelni.

Ez azért is problémás, mert ennek tudatában a munkáltató könnyen visszaélhet azokkal a munkavállalókkal, akik hivatástudattal rendelkeznek.⁷ Tipikusan ilyen emberek azok, akik az oktatásban vagy az egészségügyben dolgoznak. Továbbá rendőrök, katonák, tűzoltók, illetve a művészek és a már említett állatkerti gondozók között is nagy azoknak a száma, akik nagy mértékű hivatástudatról számolnak be. Úgy vélem, hogy nemcsak az ő szempontjukból, de az egész társadalom szempontjából fontos lenne, hogy megfelelő körülmények között dolgozzanak, úgy érezzék, meg vannak becsülve, mivel a szélesebb társadalomnak is az az érdeke, hogy legyen elég ember, aki betölti ezeket az állásokat, és a munkájukat kipihenten, megfelelően tudják elvégezni.

A már említett körülmények miatt sokan vannak, akik bár rendelkeznek hivatástudattal, mégsem abban a szakmában dolgoznak, amire úgy gondolják, hogy a hivatásuk szól. A kutatások azt mutatják, hogy ők rosszabbul érzik magukat, mint azok a kollégáik, akiknek nem is volt hivatástudatuk.⁸ Ez azt jelenti, hogy csak nehezen lehet menekülni a hivatástudat kötelékéből, hiszen még ha nemet is mondunk rá, akkor is befolyásolja a jólétünket, érzelmeinket és azt, hogyan ítéljük meg az életünket. Tehát nem elég, hogy nagy normatív erővel kér nagy áldozatokat a hivatás, még az sem tűnik előnyös megoldásnak, ha megpróbálunk nemet mondani rá.

⁷ Erről bővebben: Mai Chi Vu: How the contextual constraints and tensions of a transitional context influence individuals' negotiations of meaningful work – the case of Vietnam. In: The International Journal of Human Resource Management, 2022. 33. 5. 835-861.

⁸ Michele W. Gazica, & Paul E. Spector: A comparison of individuals with unanswered callings to those with no calling at all. *Journal of Vocational Behavior*, 2015. 91, 1-10.

A hivatás túlkövetelése azonban még ennél is súlyosabb lehet, mivel hivatásunk szólhat olyan dologra is, ami nem képezi mély, belső preferenciáink tárgyát. Erre lehet példa Lisieux-i Szent Teréz élete, aki szeretett volna külföldi misszionárius lenni, de a rendi előjárói és egészségi állapota ezt nem tették lehetővé.⁹ Ehelyett a kolostorban maradt rövid élete végéig, és imádkozott a misszionáriusokért, mindezekért ma őt tiszteljük a missziók védőszentjeként. Amennyiben valóban az elvonult, imádságos élet volt az ő hivatása, akkor azt mondhatjuk, hogy hivatása ellentétben állt az ő mély, belső preferenciával. Tehát a hivatás nemcsak olyan módon lehet túlkövetelő, hogy nagy áldozatokat kér tőlünk, hanem úgy is, hogy arra kér, hanyagoljuk el azokat a terveket, amik kiemelkedően fontosak számunkra.

4. ÉRTELEM

Az általános kötelességekből a hivatás fogalmával próbáltunk menekülni, de ezzel sem jutottunk sokra, mert a hivatás is nagy teherrel járó kötelességekkel ruház fel. Mit lehet erre mondani? A már leírt problémákat ugyan nem oldja meg, de talán kevésbé tűnik tragikusnak a helyzet, ha belegondolunk, hogy a hivatásért való munka képes megadni az értelem érzetét (*subjective meaningfulness*). Bár sok szempontból nehezebb azoknak, akik nagyfokú hivatástudatról számolnak be, az empirikus pszichológia alapján úgy tűnik, hogy ugyanakkor mégiscsak van ennek egy jelentős előnye: ez pedig az, hogy azok, akik a hivatásuknak megfelelően dolgoznak, arról számolnak be, hogy határozottan úgy érzik, értelme van az életüknek.¹⁰ Ezt azért tartom jelentős előnynek, mert mások éppen attól szenvednek, hogy úgy érzik nincs értelme az életüknek. Tehát bármilyen nagy is a hivatás terhe, az értelmetlenség érzését le tudjuk küzdeni, ha elfogadjuk a hívást.

Annak, hogy úgy érezzük, értelme van az életünknek, fontos része, hogy azt valami olyasmire áldozzuk, amiről úgy érezzük, hogy nagy értéket képvisel. Számomra úgy tűnik, hogy ha megfelelünk vagy legalábbis nagyon próbálkozunk a hivatásunkból származó felelősségnek eleget tenni, akkor valóban pozitív értéket teremtünk, ami javára válhat szűkebb környezetünknek, és ugyanakkor nekünk is megadhatja azt a belső örömet, ami abból származik, hogy úgy érezzük, értelme van az életünknek.

⁹ Lisieux-i Szent Teréz: *Önéletrajz*. Ford. Kis Mónika. Magyarszék, Sarutlan Kármelta Növérék, 2015. 252.

¹⁰ J. Stuart Bunderson & Jeffrey A. Thompson: *The call of the wild: Zookeepers, callings, and the Double-edged sword of deeply meaningful work*. In. *Administrative Science Quarterly*, 2009. 54(1), 39.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A hivatás tehát képes leszűkíteni felelősségeink körét, ezáltal csökkenteni kötelességeink listáját, vagy legalábbis priorizálni azokat, amelyek kiemelkedően fontosak számunkra. Ugyanakkor a hivatás is lehet túlkövetelő, elvárhat tőlünk nagy áldozatokat, akár olyan feladatokat is, melyek iránt nem vagyunk motiváltak. A hivatásnak megfelelő munka viszont megadhatja nekünk azt az érzést, hogy értelme van az életünknek, és az is lehet, hogy érzésünk nem csal: hivatásunk valóban értelmet adott az életünknek.